

A homo aestheticus harca a homo moralis-szal

Szép Ernő válasza a morális, a gazdasági, a politikai és a kulturális válságokra

Bár Szép Ernőt életében megbecsülés övezte, – a Nyugat első nemzedékének nagy tekintélyű szerzője, széles olvasótáborral rendelkező, ünnepezt költő, a Baumgarten-díj birtokosa – az irodalom fő sodrából már akkor kívül rekedt. „(...) a kor eszmei áramlatai, ideológiája, történései, történelmi eseményei nem kedveztek Szép Ernő lírájának.”¹ A baloldal és a népiék harcosabb magatartást vártak tőle, a szélsőjobbról pedig a zsidót látták benne, aki nem törekszik asszimilációra, a kávéházi irodalmat, az utcák zaját a nyelv megrontásával irodalomba emelő, együgyű költőt vélelmezték benne.²

A rendkívül érzékeny alkatú szerzőnek gyakran meg kellett küzdenie a kudarccal: több alkalommal megbuktak darabjai, amelyeket túlságosan érzelmesnek és avítnak tituláltak. 1936 után pedig egyszerre kiszorult a színházak műsorából. A zsidótörvények életbeléptét követően egzisztenciálisan is veszélybe került, a lapok közül sok már nem tartotta fent vele régi viszonyát. 1939 és 1945 között pályáján ismét hullámvölgy következett, alig-alig beszéltek róla, 1945-öt követően hosszú ideig csupán néhány könyve jelent meg.

1944 augusztusában csillagos házba internálták, a svéd követség mentelmi útlevelével rövid időre szabadult. 1944. október 20. és 1944. november eleje között a nyilasok munkaszolgálatra hurcolták. „Minél jobbra tolódott a magyar politika s a magyar élet, annál jobban süllyedt Szép Ernő költészetének ázsiója. (...) Sajnos a felszabadulás sem szolgáltatott azonnali és illő elégtételt a költőnek. Lágynak, nőiesnek és harciatlannak érezték az első évtized olvasói ezt a művészetet, s akkortájt az igények inkább a lendület, a keménység, a hadakozó indulatok kűrtharangjait várták.”³ Az állandó gyalázkodások elől átmenetileg, két évre Bécsbe menekülő Szép Ernő naivan, értetlenül így ír barátjának, Krúdy Gyulának: „[a]zt sem értem, miért kell nekem szegénynek és zsidónak lenni, mikor egyiket se kértem, csak danolni akartam, míg élek.”⁴ 1945 után, életének utolsó szakaszában, elhíresült megfáradt-lemondó mondatával úgy mutatkozik be: „Szép Ernő voltam”.

Darabjaiból a korabeli kritika hiányolta az „igazi konfliktust”, ami alatt természetesen elsősorban (aktuál)politikát lehet érteni. A Szép Ernőt ért ilyen jellegű támadásokat úgy is lehetne fordítani: a történet érdektelen, mert távol áll az élettől. Kora közönségének Szép Ernő nem volt elég kemény, karakán, indulatos. Ez a kritikai hang különösen felerősödött az első világháborút követő években, amikor képtelenségnek tetszett a háború előtti idillhez való görcsös ragaszkodás. Szép Ernő közeli barátja, Ady Endre is másfajta Szép Ernőt kívánt magának: a szerző lelki alkatától meglehetősen távol álló lázadót szerette volna meglátni benne. „Készüljete a várt sokra és nagyra, amit Szép Ernőnek adnia kell, ha szomorúsága kevésbé lesz vidám vagy még vidámabb és olykor, sokszor, ha kell s érdemes, ha nem, revoltálni fog merni.”⁵ – írja *Szép Ernő könyve* címmel a Nyugatban.

Ma már megmosolyogtató, hogy a politikai indulatok mellőzéséért még 1983-ban, Kardos László tanulmányában is mentegetésre szorult. „Nincs benne politikai indulat, de tévedés lenne azt hinni, hogy a költő távol áll az emberi szenvedéstől. Ha képeinek áramlása nem is a forradalom ütemére hömpölyög, mégis olyan indulatokat indukál, amely már-már lázadás a sors, az embertelenség ellen, ahogy azt háborús verseiben teszi.”⁶ Más helyen pedig:

¹ VIDA Lajos idézi Kardos Lászlót in *Uő., Szép Ernő élet-és pályarajza*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2007, 249.

² VIDA *i.m.* 240.

³ KARDOS László, *Harminchárom arc*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 208.

⁴ SZÉP Ernő levele Krúdy Gyulának, 1922. október 22., in KRÚDY Zsuzsa, *Apám, Szindbád*, Bp., 1975, 80.

⁵ ADY Endre, *Szép Ernő könyve*, Nyugat, 1914/9. 650

⁶ VIDA idézi Kardos Lászlót, *i.m.* 249.

„[c]sak a hatvanas, hetvenes évek árnyaltabb, egyre nyitottabb versérzékenysége eszmélt rá valamelyest, hogy Szép Ernő omlatag gyöngédsége mögött is indulatok és lendületek ereje bujkál, ha nem is hagyományos típusokban.”⁷ Vida Lajos is siet leszögezni: „Szép Ernő a költészetet nem márványtisztá esztétikaiként élte meg. Az esztétika mellett az élet, a valóság volt fontos számára (...)”⁸.

Az előadásban egy alapvetően békés ember válságra kikényszerített reakcióival foglalkozom. Bár Szép Ernőnek valóban minden oka meglett volna rá, hogy kritikus magatartást képviseljen kora fokozódó embertelenségével szemben, ennek ellenére az a kép rajzolódott ki róla, hogy életműve az emberszeretet jegyében kissé érzelmesnek, egyszerre tragikusnak és komikusnak alakult. Humorát és hozzáállását jól példázza az anekdota, miszerint katonaidejét leszolgálva, az osztrák–magyar hadsereg tisztjévé avatták. Akkor szokásos volt, hogy az új tisztek valamiféle –lehetőleg német– jelmondatot véssenek kardjuk pengéjébe. Szép Ernő hadnagy úr a liberalizmus közismert jelszavát vésette a kardra: „Leben und leben lassen!” („Élni és élni hagyni!”)

Azonban előadásomban amellet érvelek, hogy ennél összetettebb képet kell rajzolnunk a szerzőről, aki a világháborúkra (pl. *Május*, karcolatok, háborús versek), a zsidó üldöztetésre (pl. *Emberszag*), a morális (pl. *Igazgató úr*, *Vőlegény*) a gazdasági (pl. *Aranyóra*, *Isten madárkái*) válságokra egyre erőteljesebben reflektál. Igaz, a felidézett képek komorságát, a felháborodást egyre tompítja szelídsége és humora, ám ezen szövegek erejét éppen az a könnyedség adja, amellyel a szörnyűségeket elbeszéli.

A cselekménysornak egy hirtelen fordulattal adott, nemegyszer hiteltelenül boldog vég sem írja felül a Szép Ernő-művek atmoszféráját körüllegő melankolikus hangulatot. A látszattal ellentétben művei időmegjelölése nem próbálja és nem is teszi semmissé a történelmet: végsőkig elkeseredett, egytől egyig boldogtalan, magányos, hátborzongatóan hiteles alakok egymást túlkiabálva állnak előttünk, akik bár nem beszélnek lépten-nyomon a háborúról, de életvitelükkel, felfogásukkal, viselkedésükkel impliciten is elbeszélnek nyomorúságukat, életcsömörüket, beteljesületlen (és általában beteljesületlenül is maradó) vágyaikat.

⁷ KARDOS László, *Harminchárom arc*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 208.

⁸ VIDA *i.m.* 252.